

СТАТИКА ТА ДИНАМІЗМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В АСПЕКТІ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Пасечник Олена Владиславівна,

ORCID: 0000-0002-2032-1851

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного та європейського права

Національного університету «Одеська юридична академія»

У практиці міжнародних відносин спостерігається розширення системи джерел сучасного міжнародного права. Дослідження цих джерел є необхідним для розуміння основ міжнародного права, вирішення конкретних міжнародних проблем та підвищення ефективності міжнародної співпраці.

Доведено неефективність традиційного підходу до визначення системи джерел міжнародного права, закріпленої статтею 38 Статуту Міжнародного Суду ООН. З'ясовано сутність міжнародного договору, міжнародного звичаю та загальних принципів як джерел міжнародного права, питання їх ієрархії та пріоритетності. Обґрунтовано, що судові рішення здійснюють трансформаційну роль у міжнародній правотворчості. Натомість правова доктрина не є джерелом міжнародного права, будучи засобом для визначення правових норм. Аргументується необхідність застосування односторонніх актів держав та актів м'якого права як джерел сучасного міжнародного права.

Окреслено концепцію до розуміння джерела сучасного міжнародного права як будь-якого документа, процесу або практики, які створюють, встановлюють або втілюють правові норми та принципи, що регулюють взаємодію між державами, міжнародні відносини та діяльність міжнародних організацій. Ці джерела можуть бути як формальними (тобто законами, договорами, рішеннями міжнародних органів тощо), так і неформальними (наприклад, звичаї, прецеденти, експертні оцінки, рекомендації тощо).

Визначено ознаки джерел сучасного міжнародного права: різноманітність; загальність; варіативність; здатність до взаємодії; суспільна цінність та обов'язковість.

Наводяться аргументи щодо розуміння багатовекторності сучасної системи джерел міжнародного права, що включає різні за юридичною силою джерела, пов'язані між собою механізмами впливу, проте об'єднані спільною метою – віддзеркалити концепт сучасного суспільства.

Ключові слова: сучасне міжнародне право, джерело міжнародного права, односторонні акти держави, м'яке право, міжнародна правотворчість.

Pasechnyk Olena. Statics and dynamism of international legal regulation in the aspect of the system of sources of modern international law

In the practice of international relations, there is an expansion of the system of sources of modern international law. The study of these sources is necessary for understanding the foundations of international law, solving specific international problems and increasing the effectiveness of international cooperation.

The inefficiency of the traditional approach to determining the system of sources of international law, established by Article 38 of the Charter of the International Court of Justice of the United Nations, has been proven. The essence of the international treaty, international custom and general principles as sources of international law, the question of their hierarchy and priority are clarified. It is substantiated that court decisions play a transformative role in international law-making. Instead, legal doctrine is not a source of international law, being a means to determine legal norms. The necessity of applying unilateral acts of states and acts of soft law as sources of modern international law is argued.

The concept for understanding the source of modern international law is outlined as any document, process or practice that creates, establishes or implements legal norms and principles that regulate interaction between states, international relations and the activities of international organizations. These sources can be both formal (ie, laws, treaties, decisions of international bodies, etc.) and informal (eg, customs, precedents, expert assessments, recommendations, etc.).

The signs of the sources of modern international law are determined: diversity; generality; variability; ability to interact; social value and obligation.

Arguments are given for understanding the multi-vector nature of the modern system of sources of international law, which includes sources different in terms of legal force, interconnected by mechanisms of influence, but united by a common goal – to reflect the concept of modern society.

Key words: *modern international law, source of international law, unilateral acts of the state, soft law, international law-making.*

Актуальність дослідження. У міжнародно-правовій літературі завжди значна увага приділялася джерелам міжнародного права, його системі та змісту. І це закономірно, оскільки система джерел міжнародного права є складною та постійно змінюється. Водночас питання джерел права тісно пов'язане з розвитком правової системи не лише в національному аспекті, але й у міжнародному. Саме джерела права здатні на юридичному рівні продемонструвати та закріпити зміни, що мають місце у структурі системи права.

Постійний розвиток міжнародних відносин продукує появу нових форм правового регулювання. У світі, де зростає кількість транскордонних викликів, таких як глобальні проблеми з екології, тероризмом, міграцією та кібербезпекою, правильне застосування міжнародного права стає все більш важливим для міжнародного співтовариства.

Знання системи джерел міжнародного права дозволяє краще розуміти взаємодію між різними джерелами міжнародного права, їх взаємозв'язок та ієрархію, що є важливим для правильного застосування правових норм у конкретних випадках, вирішення міжнародних спорів та конфліктів, а також для визначення порядку прийняття нових норм міжнародного права.

Крім того, варто врахувати той факт, що окремими країнами надано пріоритетність нормам міжнародного права у випадку колізії своїх міжнародних юридичних зобов'язань перед нормами внутрішнього права, що безпосередньо свідчить про вплив окресленої проблематики також на формування та розвиток національних систем права.

Тому дослідження системи джерел сучасного міжнародного права має важливе тео-

ретичне й практичне значення, сприяє розвитку міжнародних відносин, підвищенню ефективності міжнародної співпраці та вирішенню нагальних проблем сучасності. У зв'язку з цим виникає потреба системного аналізу, вивчення та узагальнення наукової літератури та практики застосування міжнародного права у питанні джерел сучасного міжнародного права.

Безпосередньо питанню системи джерел у міжнародному праві свої праці присвятила ціла низка вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких, зокрема: В.Г. Буткевич, І.М. Городинський, О.В. Київець, І.І. Лукашук, О.О. Мережко, О.О. Нігрева, О.В. Трояновський, Ю.В. Щокін, Е. Д'Амато (Anthony D'Amato), А. Бойл, (Alan Boyle), Т. Мейер (Timothy Meyer) та ін. Проте ці дослідження стосуються, як правило, окремих джерел міжнародного права, водночас комплексно як система, що перебуває у постійному розвитку через ускладнення міжнародних відносин під впливом процесів глобалізації та цифровізації, ці джерела не розглядалися.

Мета статті полягає у визначенні сутності та системи джерел міжнародного права на сучасному етапі розвитку, з'ясуванні доцільності встановлення ієрархії та пріоритетності цих джерел, окреслення проблемних питань, пов'язаних з правовим регулюванням сучасних міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. У правовій доктрині, джерелами міжнародного права називають спосіб творення форми, в яких існують норми міжнародного права; форми, в яких воно втілюється, існує «встановлені державами в процесі правотворчості форми втілення узгоджених

рішень, форми існування міжнародно-правових норм» [16, с. 55]; форму зовнішнього виразу норм міжнародного права, яка створюється шляхом узгодження воель суб'єктів міжнародного права [7, с. 9].

Не вдаючись до детального аналізу класифікацій джерел міжнародного права, відмітимо що одностайності у цьому питанні не існує. Так, розрізняють такі джерела міжнародного права: матеріальні й формальні; загальносоціальні та юридичні; обов'язкові та допоміжні [1, с. 110]; первинні та вторинні [20, с. 267] та інші.

Така ж ситуація з розумінням і системи джерел міжнародного права. До офіційно визнаних джерел міжнародного права традиційно відносять джерела, наведені у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН від 26 червня 1945 р.

Зокрема, Міжнародний Суд ООН в ході своєї діяльності зобов'язаний застосовувати: а) міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, точно визнані державами; б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми; с) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; d) із застереженням, зазначеним у статті 59 («Рішення Суду обов'язкове лише для сторін, які беруть участь у справі, і лише в даній справі»), судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців із публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм. Водночас відповідно до п. 2 цієї ж статті Суд має право вирішувати справу *ex aequo et bono*, якщо сторони з цим погоджуються [22].

Коротко сформуємо сутність окремих джерел міжнародного права. Міжнародні конвенції представляють собою договір (угоду) між двома або декількома суб'єктами міжнародного права, що регулює відносини між ними шляхом створення взаємних прав та обов'язків. Міжнародний договір є чітко висловленою згодою держав, зручним засобом формулювання норм, взаємних прав і зобов'язань [16, с. 59].

Міжнародні конвенції (договори) займають ключову позицію у системі джерел міжнародного права. Вони є збалансованими угодами між суб'єктами міжнародного права, які спрямовані на врегулювання відносини між їх сторонами та

учасниками (держава яка погодилась на обов'язковість для неї договору і для якої договір є чинним) через створення взаємних прав та обов'язків.

Відповідно до статті 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969р., міжнародний договір «означає міжнародну угоду, яка укладена між державами у письмовій формі і регулюється міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься така угода в одному документі, чи в двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретної назви» [2].

Враховуючи високу роль, яку відіграють угоди у формуванні й розвитку міжнародних відносин, в теорії міжнародного права була сформована система принципів і норм, спрямованих на врегулювання відносин між суб'єктами міжнародного права з приводу укладання, дії та припинення дії міжнародних договорів, яка отримала назву – право міжнародних договорів (*law of treaties*).

Поняття «міжнародна угода» може мати різні назви: договір, конвенція, хартія, декларація, пакт, статут тощо. Серед зазначених міжнародно-правових актів виділяють такі, які формулюють права і обов'язки відповідних суб'єктів (конвенції, пакти, угоди, договори тощо), а також такі, які правил поведінки звичайно не вміщують, прав і обов'язків безпосередньо не формулюють (декларації, заяви, меморандуми).

Міжнародні договори містять загальні правила поведінки, не мають персоніфікованого і разового характеру. В міжнародному праві договорами виступають тільки угоди укладені між суб'єктами міжнародного права. Міжнародні договори є обов'язковими для їх учасників.

Міжнародний договір має певні характерні ознаки, зокрема:

1) міжнародна репрезентація – виступає як форма втілення узгодженого волевиявлення не одного, а як мінімум двох суб'єктів міжнародного права;

2) міждержавна забезпеченість – забезпечується примусовою силою держав, здійснення якої повинно проходити в порядку і у рамках, що передбачені міжнародним правом;

3) міжнародна легальність – суб'єктний склад, порядок укладання, процедури

виразу згоди на обов'язковість договору, встановлюються положеннями міжнародного права.

Основні принципи міжнародного права (*jus cogens*) – це найбільш загальні, основоположні та імперативні його норми, котрі містять зобов'язання між усіма (*erga omnes*), мають універсальну сферу дії і комплексний характер.

Загальними принципами права, зазначеними в п. 1 (с) ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, є найбільш загальні імперативні вимоги до розуміння права як механізму реалізації волі у відносинах людей у будь-якому суспільстві й відносинах будь-яких суспільств між собою, що сформувалися в суспільній свідомості, пройшли випробування часом і є основою невід'ємною складовою правової культури більшості існуючих націй і народів [19, с. 406-407].

Основні принципи міжнародного права закріплені у Статуті ООН, Декларації про міжнародні принципи відповідно до Статуту ООН 1970 р. та Підсумковому акті ОБСЄ, підписаному в Гельсінкі 1975 р.

Як зазначає Широкова-Мураш О. Г., загальні принципи міжнародного права мають особливу форму абстрактних, узагальнених і базових положень для всіх інших міжнародно-правових норм. Тоді як основні принципи міжнародного права є найважливішими у міжнародній практиці, складають ядро сучасного міжнародного права і є системою норм особливого роду – наділеними вищою імперативною юридичною силою [18, с. 93].

У ст. 2 Статуту ООН зазначені перші 7 принципів: суверенної рівності; виконання зобов'язань; мирного вирішення міжнародних спорів; заборони загрози силою та її застосування; співробітництва; ООН забезпечує діяльність держав відповідно до зазначених принципів; невтручання [15]. По суті, вказані принципи відносяться до основних принципів міжнародного права.

Наступним важливим документом стала Декларація про принципи міжнародного права 1970 р., де у п. 3 Загальних положень було чітко вказано: «Принципи Статуту, що містяться у даній Декларації, являють собою основні принципи міжнародного права й тому закликають усі

держави керуватися цими принципами у своїй міжнародній діяльності і розвивати свої взаємовідносини на основі їх суворого дотримання» [4].

Ще три найважливіших принципів міжнародного права було сформульовано у Підсумковому акті ОБСЄ, підписаному в Гельсінкі 1975 р., до яких відносяться принципи: територіальної цілісності; поваги до прав людини; непорушності кордонів [5].

Вказані принципи визначають вихідні засади організації відносин між державами, фундаментальні за своїм змістом, враховують інтереси й потреби народів та визнаються всіма державами як обов'язкові.

Наступним джерелом міжнародного права є міжнародно-правовий звичай, під яким розуміють правило зовнішньої поведінки учасників міжнародних правовідносин, яке склалося в практиці одноманітних фактичних міжнародних правовідносин, що мали місце в дійсності неодноразову кількість разів, визнане юридично обов'язковим і тягне за собою міжнародно-правову відповідальність за його недотримання [19, с. 412].

Міжнародний звичай (*opinio juris*) як джерело міжнародного права – це тривале одноманітне повторюване правило поведінки, яке визнається державами-учасницями міжнародних відносин в якості міжнародно-правової норми.

В ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН вказується, що «Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує... міжнародні звичаї як доказ загальної практики, визнаної як правова норма» [14].

Звичай, як особливе джерело міжнародного права, формується як неписане правило поведінки, яке потребує визнання його обов'язковості та юридичної сили самими суб'єктами міжнародних відносин. Відтак, за способом створення і формою існування звичаю можна виділити такі його складові компоненти: повторюваність – триваюча у часі (хоча сьогодні міжнародні звичаї можуть формуватися за досить короткий проміжок часу) та співпадаюча практика держав, щодо застосування однотипного порядку дій при впорядкуванні певних обставин (*diuturnitas* чи *usus*); визнання – суб'єкти міжнарод-

ного права за правилом, сформованим в результаті співпадаючої практики держав, мають визнати юридично обов'язкову силу (*opinio juris sive necessitatis*).

Отже, для того щоб певне правило поведінки стало міжнародним звичаєм, воно повинно відповідати певним умовам: одноманітність, повторюваність; тривалість; визнання.

Здебільшого міжнародний звичай веде до створення норм універсального характеру. Він виступає первинним джерелом регулювання у тих випадках, коли через певні обставини держави взагалі не закріплюють свої зобов'язання у зазначеній сфері відносин у договірній формі. При наявності кодифікації у вигляді конвенції звичай продовжує бути джерелом правового регулювання взаємних відносин держав, котрі не є її учасниками, у відносинах цих держав з учасниками конвенції.

Окреме місце у системі джерел міжнародного права займають судові рішення й правові доктрини, що виступають як допоміжний засіб для визначення правових норм.

Судовий прецедент (від лат. *praecedens* – що передує) – це принцип, на основі якого ухвалене рішення у конкретній справі, що є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ.

На переконання деяких науковців, що прецеденти судів можуть бути джерелами міжнародного права, значно вплинули результати діяльності Європейського Суду з прав людини і Міжнародного Суду ООН. Так, Європейський Суд з прав людини одним із своїх завдань визнав «розвиток норм, що встановлені Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод». Мотивуючи свої рішення власними прецедентами, він фактично зобов'язав держави поважати їх і брати за основу в аргументації у власних справах.

Правова доктрина (*responsa prudentium* – відповіді юристів) – точка зору найбільш кваліфікованих спеціалістів з міжнародного права про наявність чи відсутність правової норми. Вони виступають допоміжним засобом для визначення існування звичайних міжнародно-правових норм.

Юридична наука як система знань про правову дійсність сприяє усвідомленню

стану речей в суспільстві та здійснює відповідні теоретичні узагальнення, займається розробкою практичних проблем суспільного життя. Саме з доктрин як джерел права законодавець здобуває законодавчі ідеї та рішення.

Доктрина може виступати не лише в ролі правостворюючого фактора, а може виконувати й роль форми, яка безпосередньо містить норми права, що підлягають реалізації в юридичній дійсності.

Доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з міжнародного права виступають допоміжним засобом для визначення існування звичайних міжнародно-правових норм.

Міжнародний Суд ООН у своїх рішеннях на доктрину міжнародного права не посилався. І.І. Килимник та А.В. Домбровська цілком слушно обґрунтовують, що наразі «спадає тенденція звернення до вчених з метою почути їхнє тлумачення норм міжнародного права. Цю функцію досить успішно виконують міжнародні судові установи, відповідні комітети міждержавних організацій. Доктрина юристів важлива лише як засіб внести ясність у погляди на норми міжнародного права, щоб сприяти полегшенню їх формування. Сама по собі вона не має юридичної обов'язковості» [7, с. 13].

Знову ж таки недооцінювати значення доктрини для міжнародного права, зокрема, для вирішення суперечок між його суб'єктами, не слід. Наприклад, Європейський суд з прав людини у рішенні від 26.07.2021 р. у справі «*Juričić v. Croatia*» (заява № 58222/09) вказав на порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з тієї причини, що експертні висновки видатних юристів та висновки й інформація, отримані від різних установ Конституційним Судом, були доведені до відома заявниці лише після завершення провадження.

Вважаємо, що правова доктрина виконує важливу роль особливо у сучасному глобальному світі, де існує потреба у тлумаченні норм права, розвитку правових принципів, розв'язанні правових проблем та впливу на формування правових норм. Водночас вона не може розглядатися як самостійне джерело сучасного міжнародного права, а залишається засобом для визначення правових норм.

Крім того, варто з'ясувати й місце судових рішень у системі джерел міжнародного права. Адже Європейський Суд з прав людини по суті зруйнував стереотипи у даному питанні. У юридичній літературі акцентується на тому, що «судові рішення в міжнародному праві не мають характеру прецеденту в класичному розумінні та являють собою лише акти застосування міжнародних норм у конкретній справі. Водночас ці акти мають значний вплив на розвиток системи міжнародного права (формують юридичну доктрину, фіксують правові звичаї тощо) і можуть бути визнані судовими прецедентами особливо характеру», що дозволяє вважати їх джерелом права [9, с. 307].

І.І. Килимник та А.В. Домбровська відмічають, що Європейський Суд із прав людини сам визначив одним із його завдань «розвивати норми, встановлені Конвенцією (Справа «Ірландія проти Сполученого Королівства»), розглядаючи при цьому Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод як «живий документ» [19, с. 12].

З цього приводу, можемо констатувати, що судові рішення мають обов'язковий характер для сторін, до яких вони застосовуються. Це означає, що суб'єкти права повинні дотримуватися рішень та вживати відповідних заходів для їх виконання. Разом з тим, рішення суду можуть мати прецедентну силу, що означає, що вони стають правовими прецедентами для майбутніх вирішень судів у подібних справах. Прецедентне право використовується для тлумачення закону та визначення стандартів і правил, які застосовуються в подібних випадках. Адже прецеденти забезпечують стабільність та передбачуваність правової системи.

Крім того, судові рішення покликані здійснювати інтерпретацію та розвиток права, оскільки використовуються для тлумачення невизначених або спірних положень закону. Рішення судів можуть розширювати або змінювати тлумачення закону, що дозволяє адаптувати право до змінних соціальних, економічних та технологічних умов. Тому їх авторитет та вплив можуть призвести до подальшого прийняття та розвитку правових норм і стан-

дартів в міжнародному співтоваристві.

Як бачимо, судові рішення здійснюють трансформаційну роль у міжнародній правотворчості. На сьогодні у юридичній літературі не наводяться переконливі аргументи неможливості їх включення до системи джерел міжнародного права, зокрема, судових рішень Європейського Суду з прав людини.

У зв'язку з вищезазначеним виникає два закономірних питання: чи є перелік, наведений у вище згаданій статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, вичерпним? Яка ієрархія цих джерел?

Наразі не вирішений науковий спір щодо ієрархії джерел міжнародного права, наведений у статті 38 вищезгаданого Статуту.

У юридичній літературі наголошується на тому, що питання ієрархії є надзвичайно важливим аспектом через постійне збільшення кількості-міжнародно-правових норм [6, с. 144], проте у доктрині сучасного міжнародного права відсутня єдність думок щодо точного переліку джерел міжнародного права, а також питання існування певної ієрархії між ними [10, с. 48].

Не можемо погодитися з висновком щодо ієрархії джерел міжнародного права лише за тим фактом, що вони згадуються у певній черговості. У жодному авторитетному джерелі не знайдемо формулювання, що, наприклад, у системі джерел міжнародного права першість належить міжнародному договору. Насправді ієрархії цих джерел не може й бути, оскільки не існує ієрархії самих органів, що їх формують. Водночас окреме джерело міжнародного права за певної ситуації може отримати пріоритет перед іншим джерелом залежно від мети та цілей регулювання тих чи інших міжнародних відносин.

Абсолютно правильно зазначає І. М. Городинський, що у даній площині питання варто зосередитись на існуванні фактичної пріоритетності в застосуванні цих джерел, яка обумовлена фактичними реаліями розвитку міжнародних правовідносин. При цьому перевага у застосуванні окремих джерел міжнародного права має надаватися не за їх вищою чи нижчою юридичною силою, а за їх вищою ефективністю для міжнародно-правового регулювання [3, с. 80].

Такий підхід повністю узгоджується з потребою регулювання нових суспільних відносин, викликаних розвитком нових технологій і процесів. Відповідно вважаємо, що на сучасному етапі є недоречним поділ джерел міжнародного права на основні та допоміжні, а також встановлення їх ієрархічності.

Ще одне питання, яке потребує розгляду, пов'язане з вичерпністю джерел, зазначених у статті 38 Статуту. У доктрині міжнародного права по-різному ставляться до розширення цього переліку. О.В. Трояновський слушно зазначає, що можна розширити перелік джерел міжнародного права, якщо відійти від зайвої позитивізації міжнародного права й формалізації його джерел та врахувати природно-правовий характер міжнародного права і його нормативів [17, с. 337].

З цього приводу лише додамо, що таке розширення не лише можливе та навіть є необхідним, але при цьому має бути враховано незмінність сутності джерела міжнародного права.

Першим претендентом у такому списку джерел вважаються односторонні акти держав. Так, Міжнародний суд ООН (далі у тексті – Міжнародний суд) у справах про ядерні випробування («Nuclear Tests, Australia v. France», Judgement of December 20, 1974; «Nuclear Tests, New Zealand v. France», Judgement of December 20, 1974) зазначив, що «заяви, які здійснені у вигляді односторонніх актів і які стосуються правових і фактичних ситуацій, можуть мати наслідком виникнення юридичних зобов'язань».

У випадку, якщо держава, що зробила заяву, має намір узяти на себе зобов'язання згідно з його змістом, то в результаті такої заяви воно набуває характеру юридичного зобов'язання, а відповідна держава вправі тим самим дотримуватись лінії поведінки, що відповідає зробленій нею заяві. Зобов'язання такого характеру, виражене публічно, з наміром узяти його на себе навіть поза рамками міжнародних переговорів, має обов'язкову силу» [21].

Односторонній акт є результатом волевиявлення однієї держави, яким держава бере на себе певні зобов'язання, що відрізняє його за своєю природою від міжнародно-правових договорів, оскільки

останні ґрунтуються на узгодженні волі кількох держав [8, с. 62–63].

Тобто, односторонні акти виражаються в поведінці держав, заснованій на принципі автономії волі суверенних держав, яка зобов'язує і тлумачиться відповідно до основоположних вимог добросовісності [17, с. 338].

Відповідно односторонні акти держав є важливим джерелом сучасного міжнародного права, значення яких не можна недооцінювати для міжнародної спільноти.

Питання щодо віднесення до джерел міжнародного права актів міжнародних організацій є дискусійним та таким, що потребує додаткових наукових розробок.

Для визнання рішень міжнародних організацій джерелами міжнародного права необхідно дотримання певних вимог, зокрема: прийняття рішення в межах компетенції організації; повна відповідність рішення положенням статуту міжнародної організації; прийняття рішення за певною процедурою, що діє в міжнародній організації; рішення повинно чітко виражати волю держав визнати викладені у ньому принципи та норми.

Аналіз природи окремих резолюцій Генеральної Асамблеї Організації Об'єднання Націй, рішень Ради Безпеки та актів інших органів Організації Об'єднання Націй, дозволяє прийти до висновку про універсальний характер таких документів. Саме резолюції Асамблеї, прийняті одностайно, вперше були визнані такими, що виходять за межі простих рекомендацій, являються обов'язковими для усіх членів Організації Об'єднання Націй, а отже є джерелами міжнародного права.

Обов'язковий характер як для країн-членів Організації Об'єднання Націй так і для тих держав, що не є членами Організації Об'єднання Націй, мають і резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднання Націй, особливо з питань миру, порушення миру та актів агресії.

Рішення міжнародних конференцій також можуть бути джерелами міжнародного права, якщо вони містять нормативно-правові норми. Зокрема, можна виділити Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва у Європі 1975 року та інші підсумкові документи НБСЄ, в тому числі й Віденський підсумковий документ

1989 року, який зобов'язав держави-учасниці НБСЕ привести своє національне законодавство у відповідність норм міжнародного права [13].

Також, певну перспективу щодо участі в системі джерел міжнародного права та одним зі способів розвитку його інструментального арсеналу є використання актів м'якого права, що дозволяє гарантувати збереження загальних правових стандартів, забезпечувати гармонізацію національного та міжнародного права, а також стимулювати розвиток нових правових інструментів та методів їх застосування.

Дійсно, за своєю формою м'яке право може включати класичні правила поведінки, а отже, якщо провести аналогію з твердим правом, то відповідно норми м'якого права здатні стати частиною комплексного механізму регулювання діяльності суб'єктів міжнародного права, впливаючи на поведінку останніх. Крім того, спостерігаємо позитивну динаміку зростання кількості актів м'якого права, зокрема, кодексів на глобальному рівні. Наприклад, у 1985 році Продовольчою та Сільськогосподарською Організацією ООН (ФАО) прийнято «Міжнародний кодекс поведінки в галузі розподілу та використання пестицидів», який періодично перевидається в оновленій редакції. Чинна редакція видана у 2014 році та має назву «Міжнародний кодекс поведінки в питаннях управління пестицидами», а у 2015 році доповнена ще одним документом «Методичні рекомендації щодо законодавства про пестициди» [11].

Як бачимо, правові інструменти м'якого права містяться в документах суб'єктів міжнародного права, які за установчими документами не мають обов'язкової юридичної сили. Разом з тим, ці документи можуть мати юридичні наслідки та впливати на поведінку суб'єктів міжнародної правотворчості. З цього приводу О.О. Нігресва зазначає, що утворення норми м'якого права може становити перший етап міжнародного правотворчого процесу, а саме нормоутворення, коли формується певний стандарт поведінки, який у майбутньому (на наступному етапі правотворчості) може стати юридично обов'язковим [12, с. 151].

Гнучке та інноваційне міжнародне право, виконуючи роль власне глобаль-

ного права, є важливим інструментом для забезпечення ефективного регулювання сучасних суспільних відносин та захисту прав і свобод громадян. Для його розвитку та застосування необхідне використання міжнародних механізмів правової координації.

В окремих випадках м'яке право може мати більший вплив на національну правову систему, ніж самі закони, оскільки воно може допомогти створити загальні стандарти і принципи, що регулюють певні суспільні сфери. Наприклад, директиви Європейського Союзу можуть мати значний вплив на законодавство країн-членів, оскільки вони містять рекомендації щодо спільних принципів та стандартів.

Отже, можемо окреслити основні характерні риси, притаманні загалом джерелам сучасного міжнародного права:

1) різноманітність (можуть бути створені різними суб'єктами міжнародного права, такими як держави, міжнародні організації та інші суб'єкти, та мати різні форми);

2) загальність (міжнародне право є загальним для всіх суб'єктів міжнародного права, що означає, що його норми та принципи застосовуються до всіх без винятку, при цьому забезпечується їх рівність прав та обов'язків);

3) варіативність (можуть змінюватися та розвиватися залежно від потреб міжнародного співтовариства та нових викликів, які виникають у світі);

4) здатність взаємодіяти (різні джерела міжнародного права можуть взаємодіяти між собою та взаємодіяти з іншими правовими системами, такими як національне право);

5) суспільна цінність (міжнародне право має на меті захист прав людини, збереження миру та безпеки у світі, забезпечення економічного та соціального прогресу, тобто міжнародне право має значну суспільну цінність та впливає на життя людей у всьому світі.

6) універсальна обов'язковість (джерела міжнародного права можуть мати різні виміри забезпечення обов'язковості виконання від *hard law* до *soft law*. Водночас окремі норми міжнародного права є імперативними, тобто нормами, які не можуть бути змінені або звільнені від їх виконання договором чи угодою між дер-

жавами, зокрема, щодо заборони на геноцид, вбивства, рабства, піратства та інших міжнародних злочинів).

Висновки. Таким чином, сучасна система джерел міжнародного права безперечно є багатовекторною, що включає різні за юридичною силою джерела, пов'язані між собою механізмами впливу, проте об'єднані спільною метою – віддзеркалити концепт сучасного суспільства.

Одним зі способів розвитку міжнародного права є використання механізмів правової координації, зокрема, за допомогою міжнародних угод, конвенцій та доктрини права. Такий підхід дозволяє гарантувати збереження загальних правових стандартів, забезпечувати гармонізацію національного та міжнародного права, а також стимулювати розвиток нових правових інструментів та методів їх застосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожній; за ред. В.Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
3. Городинський І.М. До питання ієрархії джерел міжнародного права у світлі ст. 38 (1) Статуту Міжнародного Суду ООН. Альманах міжнародного права. 2015. Вип.9. С. 73-81.
4. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 р. URL: <http://surl.li/ajzxp>
5. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва у Європі від 1 серпня 1975 р. URL: <http://surl.li/hdwkw>
6. Київець О.В. Феноменологія норм міжнародного права крізь призму їх ієрархії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. № 3 (6). С. 143-148.
7. Килимник І.І. Конспект лекцій із навчальної дисципліни «Міжнародне право» (для студентів денної та заочної форм навчання усіх спеціальностей університету) / І.І. Килимник, А.В. Домбровська ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2018. 64 с.
8. Лехник Н.Л. Міжнародно-правова природа одностороннього зобов'язання держави. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»: Юридичні науки*. 2004. Т. 26. С. 60–63.
9. Литвиненко В.М., Чічкань М.В. Рішення міжнародних судів як джерела міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 306–309. URL : http://www.lsej.org.ua/9_2021/77.pdf
10. Мережко О.О. Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права. К.: Юстініан, 2010. 320 с.
11. Міжнародний кодекс поведінки в питаннях управління пестицидами ФАО ВООЗ : Методичні рекомендації щодо законодавства про пестициди. URL: <http://www.fao.org/3/i5008e/i5008e.pdf>
12. Нігрєєва О.О. «М'яке право» у міжнародній системі: до питання про зміст та функції. *Правова держава*. 2018. Вип. 31. С. 147–153.
13. Підсумковий документ Віденської зустрічі 1986 року... URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_113#Text
14. Статут Міжнародного Суду ООН. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefndmkaj/https://www.icj-cij.org/sites/default/files/statute-of-the-court/statute-of-the-court-ru.pdf>
15. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: <http://surl.li/dndtn>
16. Теорія міжнародного права : навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О.В. Бігняка. Херсон : Видавництво «Гельветика», 2020. 224 с.
17. Трояновський О.В. Місце односторонніх актів держав в системі джерел міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 336–338. URL : http://lsej.org.ua/2_2021/84.pdf

18. Широкова-Мураш О. Г. Про особливості розуміння основних принципів міжнародного права у сучасному світі. Наук. зап. НаУКМА. Сер. Юрид. науки. 2008. Т. 77. С. 93–96.
19. Щокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії і практики : монографія. Х.: Право, 2012. 456 с.
20. D'Amato Antony. Concept of Custom in International Law. Ithaca, London : Cornell University Press, 1971. 328 p.
21. Nuclear Tests (Australia v. France, New Zealand v. France). Judgement, ICJ, Reports. 1974. URL: <https://www.icj-cij.org/case/58>
22. Statute of the International Court of Justice. URL : <https://web.archive.org/web/20110629193835/http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0>